

TÜRK TIP TARİHİ ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR DEVAM EDİYOR

İdris Nebi Uysal

İlk yazılı örnekleri Uygurlara kadar uzanan Türk tıp tarihi, binlerce yıllık birikimin ürünüdür. Arkeolog Albert von Le Coq'un XX. yüzyılın ilk yıllarında Turfan'da bulunduğu yazmaların üzerine inşa edilen bu birikim; tıp, din, farmakoloji, veterinerlik, halk bilimi, sosyoloji, botanik gibi alanların yanı sıra dille de yakından ve doğrudan ilgilidir. Bu eserler Türkçenin bir bilim dili olarak kullanıldığını tanımlayan en temel örnekler arasında kabul edilir. Zaman içinde Doğu ve Batı Türklüğü birbirini besleyerek ve farklı kültürlerden etkilenerek Türk tıbbının bu zenginliğini artırmıştır. Türklerin Orta Asya'nın bozkırlarından farklı coğrafyalara yayıldıkları uzun süre zarfında Türk tıbbı, halk hekimliği ile bilimsel tıp arasında köprü kurmuş; hem eski inançları hem de dönemin tıbbi bilgisini harmanlayarak gelişimini sürdürmüştür. Bu süreçte komşu olunan, karşılaşılana yahut etkileşime girilen toplumlardan da etkilenmelerin olduğu muhakkaktır.

Türk tıbbı tarihte Osmanlı, Memlûk ve Çağatay sahalarında çok sayıda eser vermiştir. Bu eserler üzerinde bugüne kadar çok kıymetli araştırma ve incelemeler yapılmıştır. Bununla birlikte her geçen gün inceleme, karşılaştırma, neşir şeklinde yeni çalışmaların tamamlanması da görülmektedir. Son yıllarda dikkati çeken çalışmalardan biri de Türklerde tıp, tarihî tıp metinleri, halk hekimliği gibi başlıklar etrafında hazırlanan terim, metin, sözlük, tespit, tedavi, tavsiye, kaynakça muhtevalı ve çok yazarlı yayınlardır. Editörlüğünü Meryem Arslan'ın yaptığı *Tarihsel ve*

Çağdaş Türk Lehçelerinde Tıp: Metinler, Tarih, Uygulamalar, Kavramlar, Terimler (Detay Yayıncılık, 2020, 480 s.) ve *Geçmişten Günümüze Türk Tıbbı (Tarih, Metinler, Uygulamalar, Terim ve Terimlerin Türkçeleştirilmesi)* (Sonçağ Yayıncılık, 2021, 246 s.) bunun en yakın örnekleridir. Geçtiğimiz yılın son günlerinde bu tür kitaplar arasına bir başka örnek daha eklenmiştir: *Türk Tıp Tarihine Genel Bir Bakış: Metinler, Terimler ve Tedaviler* (Eğitim Yayınevi, Kasım 2024, 190 s.). Elif Gizem Karaoğlu Kirenli'nin editörlüğünde hazırlanan bu çalışmaya ülke içinden ve dışından alanında uzman on üç isim katkı vermiştir.

Yazarlar ile kaleme aldıkları bölümün başlığı ve birkaç cümleden oluşan özeti şöyledir:

İdris Nebi Uysal (s. 1-15): "Doğu Türklüğünde Şifa Kaynağı ve İnanç Unsuru Olarak Kurt (Börü)". Uysal, yazısında Türk kültüründe önemli bir yeri olan kurttan Türk halklarının şifa aracı ve

inanç unsuru olarak nasıl yararlandığını Çağatay Türkçesiyle yazılmış XIX ve XX. yüzyıl tıp metinleri üzerinden örneklendirmiştir. Çalışmasında Çağatayca tıp metinleri hakkında bilgiler de aktaran araştırmacı, bu konunun özellikle Türkiye Türkolojisinde ihmal edilmediğini dile getirmiştir.

Filiz Meltem Erdem Uçar (s. 17-33): “Çağatay Şairi Babur’un Özel Hekimi Yûsufî’nin Tıbb-i Yûsufî Adlı Eserinde Baş ile İlgili Hastalıklar, Sebepleri ve Tedavi Yolları”. Erdem Uçar, Çağatay şairi ve Türk-Hint İmparatorluğunun kurucusu Babur’un özel hekimi olan Yûsufî’nin *Tıbb-i Yûsufî* adlı eserinde yer alan başla ilgili hastalıklar, bunların nedenleri ve tedavi yolları hakkında bilgiler vermiştir. Araştırmacı dikkatleri Çağatayca tıp metinleri üzerine çekerek XVI. yüzyılın önde gelen âlim, şair ve hekimlerinden olan Yûsufî hakkında mevcut kaynaklarda bulunan bilgiler de paylaşmıştır.

Patrick Hällzon ve László Károly (s. 35-50): “Some Notes on a Comparative Word List in an Eastern Turki Medical Treatise from the Late 19th Century”. Hällzon ve Károly, çalışmalarında bugün İsveç Lund Üniversitesi Kütüphanesi Jarring Koleksiyonu’nda bulunan Prov. 283 numaralı bir tıp el yazmasında yer alan tıp terimlerini inceleyip bunlara dair görüşlerini paylaşmışlardır. Bir süredir Doğu Türklüğüne ait tıp metinleri üzerinde yoğunlaşan yazarlar, çalışmanın sonunda tedavide kullanılan ilaçların listesini de sunmuşlardır.

Zubaida Shadkam (s. 51-61): “Çağatayca Tıp Metinlerinde Bozkır Tababeti İzleri”. Çağatayca tıp metinleri üzerinde emek veren isimlerden biri Zubaida Shadkam’dır. Araştırmacı, yazısında Orta Asya bozkırındaki tıbbi geleneklerin ve eski inançların, XVI. yüzyıl ta-

rihli Çağatay Türkçesiyle yazılmış tıp metinlerinden *Destur al-İlâc*’daki yansımalarını ele almıştır. Çalışma, *Destur al-İlâc* metni özelinde Orta Asya’da İslamiyet sonrası dönemde halk hekimliği ve bozkır tıbbi üzerine odaklanmıştır.

Uğur Uzunkaya (s. 63-73): “Budizm’deki Otuz Altı Bedensel Bileşen Hakkında Eski Uygurca Bir Metin Parçası”. Uzunkaya, Eski Uygurca bir tıp metninde geçen otuz altı bedensel bileşeni filolojik olarak incelemiştir. Araştırmacı incelemeye konu olan Eski Uygurca metnin yazı çevrimi ile sözlük ve dizinini de hazırlayıp yazısına eklemiştir.

Şaziye Dinçer Bahadır (s. 75-89): “Mücerrebname’nin Yeni Bir Nüshasında Söz Varlığı İncelemesi: Hastalık, Organ ve Hayvan Adları”. Dinçer Bahadır, çalışmasında Fatih devrinin ünlü hekimlerinden Sabuncuoğlu Şerefeddin’in ünlü tıp eseri *Mücerrebname*’nin yeni bir nüshasındaki zengin söz varlığını incelemiştir. İlder Uzel’in şahsi kütüphanesinde bulunan nüshayı tanıtan araştırmacı, nüshada geçen hastalık, organ ve hayvan adlarının listesini vermiştir.

H. Volkan Acar ve Deniz Say Şahin (s. 91-105): “Kutadgu Bilig’de Sağlık-Hastalık”. Türk dili, edebiyatı ve kültürü açısından büyük bir hazine olan *Kutadgu Bilig*, tıp tarihimiz açısından da yararlanılabilecek başvuru kaynaklarından biridir. Acar ve Say Şahin, çalışmalarında Yusuf Has Hacip’in *Kutadgu Bilig* adlı eserinde geçen sağlık ve hastalıkla ilgili bilgilerin Türk tıp tarihi açısından önemini değerlendirmişlerdir.

Ferda Merve Karamanoğlu (s. 107-129): “Türkçe Sözlükteki Tıp ve Anatomi Terimlerine Genel Bir Bakış”. Karamanoğlu, çalışmasında Türk Dil Kurumunun yayımladığı *Türkçe Sözlük*’te (12. bs., 2023) yer alan tıp ve anatomi terimlerini tematik olarak incelemiştir. Yazar

sözlükten derlediği 1404 terimi başlıklara göre gruplandırmış, bunların sayısını ve yüzdesini ortaya koymuştur.

Hasan Ali Çetin (s. 131-154): “El-Kânûn Fi’t-Tıbb ve Mürşid Adlı Eserlerde Göz ve Göz Sağlığı”. Çetin, çalışmasında Batı’da Avicenna adıyla bilinen İbn-i Sina’nın *El-Kânûn Fi’t-Tıbb* ve Muhammed bin Mahmûd-ı Şîrvânî’nin *Mürşid* isimli eserlerinde göz hastalıkları ile bu hastalıkların tedavi yolları üzerinde durmuştur. Araştırmacı ortaya koyduğu bu çalışmayla göz sağlığı alanının tarihsel gelişimi ve tedavi yöntemlerinin zaman içindeki değişimini de aydınlatmıştır.

Muhammed Karasu (s. 155-167): “Seyyid İsmail Cürcanî ve Ünlü Yapıtı Zahîre-i Hârizmşâhî’nin Türkçe Çevirileri.” Bilindiği üzere Cürcanî’nin Farsça yazdığı *Zahîre-i Hârizmşâhî*, İslam tıbbında Arapça dışında yazılan ilk tıp ansiklopedisidir. İbn-i Sina’nın *El-Kânûn fi’t-Tıbb* adlı eseri örnek alınarak kaleme alınan *Zahîre-i Hârizmşâhî*, farklı zamanlarda Osmanlı ve Çağatay yazı dilleriyle Türkçeye çevrilmiştir. Karasu, çalışmasında, Orta Çağ’ın önde gelen tıp âlimlerinden Seyyid İsmail Cürcanî’nin eserinin Türkçe çevirilerini ele almıştır.

Tarık Topay (s. 169-188): “Karışık Dilli Bir Tıp Risalesi”. Topay, çalışmasında, en erken XVII. yüzyılda yazıldığı düşünülen karışık dilli bir tıp risalesini Oğuzca, Kıpçakça ve Çağatayca dil

malzemeleri çerçevesinde incelemiştir. *Cüzzam Risalesi* adlı bu eserin dil bilimsel özelliklerinden de söz eden araştırmacı metinden örnek sayfalar da paylaşmıştır.

Tıp metinlerinin dil, bilim ve kültür tarihimize önemli bir yeri vardır. Bu eserler içerik yönüyle tıp, din, sosyoloji, psikoloji, folklor, botanik, zooloji, farmakoloji gibi birçok disipline malzeme sunarken söz varlığı ve dil icrası bakımından da dil araştırmacıları için temel kaynak durumundadır. Editör Karaoğlu Kirenli’nin (s. 189) “*Bu eser, Türk tıbbının tarihsel ve dilsel yolculuğuna bir kapı aralamakta, gelecekte yapılacak araştırmalar için de önemli bir kaynak olma niteliği taşımaktadır. Türk tıp tarihine katkıda bulunmuş olan tüm hekimler ve bilim insanlarının anısına saygıyla...*” şeklindeki sözüyle biten eser; tababet, Türklerde tıp, tıp tarihi, halk hekimliği gibi konularda çalışan yahut bu hayati konulara ilgi duyan herkesi sofrasına davet ediyor.

Tıp tarihi, tıp metinleri, halk hekimliği gibi konularda çalışan farklı disiplinlere mensup araştırmacıları bir araya getiren bu eser vesilesiyle kitabın editörü meslektaşımız Elif Gizem Karaoğlu Kirenli’yi, emekleriyle kitaba hayat veren tüm yazarları ve bu eserin yayımını üstlenen Eğitim Yayınevi Genel Yayın Yönetmeni Yusuf Ziya Aydoğan’ı tebrik ederiz.

